

(nşr. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Beyrut 1406/1986, III, 70-71; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, I, 241; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, XII, 379-380; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, II, 629; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 577-579; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, VI, 35-36; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğiyye*, III, 173-175; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 152-153; Sibt İbnü'l-Acemî, *Keşfü'l-ħaşış 'amen rumiye bi-vaz'î'l-ħadîş* (nşr. Subhî es-Sâ-merrâî), Bağdat 1984, s. 379; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 220-221; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcimfi'tabakâti'l-Hanefiyye* (nşr. İbrâhîm Sâlih), Dimaşk 1412/1992, s. 191-193; *Keşfü'z-zunûn*, I, 346, 410; II, 1453, 1459, 1981; Leknevi, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 171-172; Sezgin, *GAS*, I, 436, 447; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 255-256; *TÜYATOK*, 05/II, s. 129-130; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 29.

CENGİZ KALLEK

İBNÜ'S-SEM'ÂNÎ

(bk. SEM'ÂNÎ, Ebü'l-Muzaffer).

İBNÜ'S-SEMH

(ابن السمح)

Ebü'l-Kâsim Asbağ b. Muhammed
b. es-Semh el-Gimâtî
(ö. 426/1035)

Matematik ve astronomi âlimi.

Kültürlü bir ailenin çocuğu olarak Kurtuba'da (Cordoba) doğdu. Öğrencisi Ebü Mervân Süleyman b. Muhammed en-Nâşî, onun güneş yılı hesabıyla elli altı yıl yaşadığını ve 18 Receb 426'da (29 Mayıs 1035) vefat ettiğini söylediğine göre (Sâid el-Endelüsî, s. 170) 368 (979) yılında doğmuş olması gerekir. Küçük yaştan itibaren aklı ilimlere merak duyan İbnü's-Semh, döneminde Endülüs'ün en meşhur matematikçisi olan Mesleme b. Ahmed el-Mecrîfî'den matematik ve astronomi okudu; ayrıca tıp alanında da bilgi sahibiydi. V. (XI.) yüzyılın başlarında Hakem el-Muntasır döneminde çıkan siyasî karışıklıklar sebebiyle Kurtuba'dan ayrılarak Gırnata'ya (Granada) yerleşti ve huzurlu bir hayattan sonra burada öldü.

Eserleri. 1. *el-Amel bi'l-uşurlâb*. Mercé Villadrich Grau tarafından incelenip İspanyolca'ya tercüme edilmiştir (Barcelona 1986). 2. *el-Kâfi fi'l-ħisâbi'l-hevâ'i* (*Risâle kâfiye fi'l-ħisâbi'l-hevâ'i*). On bölümden meydana gelen eser zihinden hesap yapma usulleri üzerine yazılmıştır (Sezgin, V, 356). 3. *Kitâbü Şimâri'l-aded*. Sayı sistemlerinin pratik hayatta sağladığı yararları konu alan eser *Kitâbü'l-Mu'amelât* adıyla da anılır

(a.g.e., V, 356). 4. *Zic 'alâ mezhebi's-Sindhind*. Sindhind (Siddhanta) yöntemiyle düzenlenen astronomi tablolarını konu edinen eser iki bölümden oluşmaktadır; ilk bölümü cetvellere, ikinci bölümü ise bunların izahına ayrılmıştır. İbnü'z-Zerkâle'nin *el-Amel bi's-şahife* adlı çalışmasının 64 ve 65. bablarının bu kitaptan alındığı sanılmaktadır (*EP* [İng.], III, 928). 5. *Kitâbü't-Ta'rif bi-şüreti şan'a-ti'l-uşurlâb*. 6. *Kitâb fi'l-hendese*. 7. *Kitâbü Tab'i'atü'l-aded*. 8. *Kitâbü'l-Medħal ile'l-hendese*. Öklid'in *Elementler*'inin tefsiri mahiyetindedir. Bunlardan başka yıldızların zenit noktalarının hesaplanmasına dair bir kitabın 416 (1025) yılında Eski İspanyolca'ya yapılan bir tercümesi bulunmakta ve bunun aslının İbnü's-Semh'e ait olduğu kabul edilmektedir (Sezgin, VI, 249).

BİBLİYOGRAFYA :

Sâid el-Endelüsî, *Tabakâtü'l-ümem*, Beyrut 1985, s. 169-170; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmilâ* (nşr. İzzet Attâr el-Hüseynî), Kahire 1375/1955, I, 207; İbn Ebü Usaybia, *Üyünü'l-enbâ*, s. 483-484; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1377; Suter, *Die Mathematiker*, s. 85; Brockelmann, *GAL*, I, 623; *Suppl.*, I, 861; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 224; E. S. Kennedy, *Islamic Astronomical Tables*, Philadelphia 1956, s. 126; Sarton, *Introduction*, I, 715; Sezgin, *GAS*, V, 356; VI, 249; D. Pingree, "İbn al-Samh", *EP* (İng.), III, 928-929; Rızâ Enzâbî Nijâd, "İbn Semh", *DMBİ*, III, 707-708; Muhammed es-Süveysî, "İbnü's-Semh", *Mevsû'atü'l-ħadâreti'l-İslâmiyye*, Amman 1993, s. 269-270.

SADETTİN ÖKTEN

İBNÜ'S-SEMMÂK, Ebü Amr

(أبو عمرو ابن السمك)

Ebü Amr Osmân b. Ahmed
b. Abdillâh ed-Dekkâk el-Bağdâdî
(ö. 344/955)

Muhaddis.

260 (873) yılı civarında doğduğu tahmin edilmekte, el-Bâzü'l-eşheb lakabıyla anılmaktadır. Hanbel b. İshak, Ebü İshak el-Harbî, Ebü Kılâbe er-Rekâşî, İbnü'l-Münâdî gibi hocalardan hadis dinledi; Cehdamî ve Muhammed b. Ahmed el-Berrâ'dan kıraat öğrendi. Dârekutnî, İbn Şâhin, Hattâbî, Ebü Abdullah İbn Mende, Hâkim en-Nisâbüri, Şeyh Müfid ve İbn Şâzân el-Bağdâdî gibi âlimler de onun talebesi oldular. Bağdat'ta yaşadığı anlaşılan İbnü's-Semmâk, kendi eserlerini ve kütüphane-sindeki kitapların çoğunu bizzat istinsah etti. Âlî, nâzil, sağlam ve zayıf ayırımı yapmadan elde ettiği rivayetleri toplamak suretiyle hacimli eserler meydana getiren İbnü's-Semmâk seçici davranmadığı için

eleştirilmiştir. Dârekutnî ve Hatîb el-Bağdâdî gibi âlimler onu "sika" ve "sadûk" terimleriyle değerlendirirken (Hatîb, XI, 303) Zehebî kendisini güvenilir bulmakla beraber bazı rivayetlerinin tenkit edildiğini söylemektedir (*Mizânü'l-i'tidâl*, III, 31). İbn Hacer ise Buhârî'den yaklaşık bir asır sonra vefat etmesine rağmen onun bazı şeyhlerine ulaşip âli isnadlar elde ettiğini belirtmektedir (*Lisânü'l-Mizân*, IV, 131). İbnü's-Semmâk 26 Rebiülevvel 344'te (20 Temmuz 955) Bağdat'ta vefat etti ve Bâbüddeyr Kabristanı'nda defnedildi.

Eserleri. 1. *Hadîş*. Talebelerinden İbn Şâzân el-Bağdâdî'nin rivayet ettiği ve birkaç cüzden oluştuğu ifade edilen risâle-nin (Kettânî, s. 146) bazı kısımları Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'dedir (Elbânî, s. 58). 2. *Cüz' fihî ħadîşü münker ve nekîr ve ħadîşü Züreyb vaşıyyi 'İsâ'aleyhi's-selâm ve ġayru ġâlik* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 86, vr. 202-207). 3. *el-Fevâ'idü'l-muntekât*. Bazı kısımları Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de bulunan eserde müellifin, hocası Hanbel b. İshak'ın cüzünden seçtiği hadisler de yer almaktadır (a.g.e., s. 59). 4. *Vefeyâtü şüyûhih* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 106). 5. *el-Emâlî* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 89/7, vr. 99-190). 6. *Fezâ'ilü Ehli'l-beyt*. Eserden Hz. Ali ile ilgili olan bazı rivayetler İbn Şehrâşûb'un *Menâkıbü âli Ebî Tâlib* adlı kitabında nakledilmiştir (II, 88, 136, 186, 282, 337).

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XI, 302-303; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), III, 290; İbn Şehrâşûb, *Menâkıbü âli Ebî Tâlib*, Beyrut 1405/1985, II, 88, 136, 186, 282, 337; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 378; Zehebî, *el-Muğnî*, II, 424; a.mlf., *A'lâmü'n-nübela'*, XV, 444-445; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, III, 865; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 31; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XI, 922; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 501; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, IV, 131-132; Elbânî, *Mahtûât*, s. 58-59; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 369-370; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 61, 146, 151, 178, 429; "İbn Semmâk", *DMBİ*, III, 705-706.

NURİ TOPALOĞLU

İBNÜ'S-SEMMÂK, Ebü'l-Abbâs

(أبو عباس ابن السمك)

Ebü'l-Abbâs Muhammed
b. Sabîh el-Kufî
(ö. 183/799)

İlç dönem vâiz ve zâhidlerinden.

Kûfe'de doğdu, İcl kabilesinin âzathılarından. Kaynaklarda İbnü's-Semmâk olarak tanınan birkaç şahsın bulunması, künyesinin Ebü Ca'fer, Ebü Amr, Ebü'l-

Abbas gibi farklı şekillerde verilmesi, ayrıca Ebû Amr Osman b. Ahmed el-Bağdâdî'nin de (ö. 344/955) İbnü's-Semmâk diye tanınması ve bazı sûfilerin sözlerini rivayet etmesi (İbnü'l-Esîr, I, 559; Süleimî, s. 42) bir isim karışıklığına yol açmıştır. İbnü's-Semmâk diye şöhret bulması, dedesinin veya kendisinin balıkçılıkla uğraşmış olması sebebiyledir. Gençlik döneminden sonra ilme yönelip özellikle hadisle meşgul olan İbnü's-Semmâk tahsilini Bağdat'ta tamamladı. Bu sahada Hişâm b. Urve, Süleyman b. A'meş, Yezîd b. Ebû Ziyâd ve Süfyân es-Sevrî'den faydalandı. Alâ b. Amr, Yahyâ b. Yahyâ, Muhammed b. Abdullah ve Ahmed b. Hanbel kendisinden hadis rivayet edenlerin başında yer alır. İbnü's-Semmâk'ın güçlü bir hafızaya, düzgün bir hitabete ve etkili bir konuşma tarzına sahip olması şöhretinin kısa zamanda yayılmasına sebep oldu. Burada Hârûnürreşid ile yakın dostluk kuran İbnü's-Semmâk'ın yönetimle ilgili tavsiyelerinin yanında zühd ve takvâ konularında da halifeye nasihatlerde bulunduğu ve meclisinde halifenin ağıladığı bilinmektedir (İbn Hallikân, IV, 302). "Vâizlerin efendisi" olarak nitelenen İbnü's-Semmâk, uzun müddet Bağdat'ta yaşadıkdan sonra hayatının son döneminde tekrar Kûfe'ye döndü ve burada vefat etti.

İbnü's-Semmâk'ın vaaz ve sohbetlerinin temel konusunu zühd ve ahlâk teşkil ediyordu. Dünya nimetlerine düşkünlüğü insanın boynuna geçirilmiş bir tasma, ayağına takılmış bir bukağı olarak değerlendiren, "Allah'tan O'na hiç ibadet etmemiş gibi kork ve hiç günah işlememiş gibi de O'ndan umutlu ol" sözüyle havf ve recâ görüşünü ortaya koymuştur. Ona göre Allah korkusunun delili hüzn, şevkin delili talep, recânın delili ise ameldir. Onun vaaz meclislerinin en belirgin özelliği dinleyenlerin engin bir huzur duymaları ve göz yaşı dökmeleriydi. Diğer vâizleri dinlerken ağlayamadıklarını söyleyenlere, "Para ile tutulan ağırtıcı kadının ağlaması ile öz yavrusunu kaybeden annenin ağlaması bir olur mu?" şeklinde karşılık vermiştir (Münâvî, I, 162). Kaynakların verdiği bilgiye göre Ma'rûf-i Kerhî, Kûfe'de onun vaazını dinledikten sonra zühd hayatına yönelmiş (Kuşeyrî, s. 62), Serî es-Sakatî de ondan etkilenmiştir (Câmî, s. 65). İbnü's-Semmâk, dinî hayatını olumsuz yönde etkileyeceği düşüncesiyle evlenmeyen zâhidlerdendir. Bununla birlik-

te vefatından sonra onu rüyasında gören bir dostunun, "Allah sana nasıl muamele etti?" şeklindeki sorusuna verdiği cevapta Allah'ın kendisine ikram ve ihsanda bulunduğunu, ancak zahmet ve meşakkatî göze alıp aile yüküne katlananlar kadar şerefli bir zümrenin olmadığını söylediği rivayet edilir. Vaaz esnasında zaman zaman kendi nefsinin tenkit etmesini, daha sonraki yıllarda tasavvufî muhitlerde ortaya çıkan melâmetî tavrın ilk örneklerinden biri olarak değerlendirmek mümkündür. Zühd ve ahlâk konularına ağırlık vermesi sebebiyle bazı tasavvufî tabakat kitaplarında İbnü's-Semmâk'ın görüşleri önemle zikredilmiştir. İbnü'l-Murtazâ onu, Mu'tezile'nin ilk temsilcilerinden olan Amr b. Ubeyd'in arkadaşları arasında gösterir (Tabakâtü'l-Mu'tezile, s. 42).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-ahbâr*, I, 387, 419; II, 194; III, 63; Süleimî, *Tabakât*, s. 42, 46; Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 203-217; Hatib, *Târihu Bağdâd*, V, 368-373; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 62; Gazâlî, *İhyâ*, I, 401, 598; IV, 227, 343, 345, 733, 870; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ* (trc. Süleyman Uluğ), İstanbul 1985, s. 312-313; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şâfiye*, III, 174-177; a.mlf., *el-Muntaẓam*, IX, 86; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, I, 559; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 301, 302; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, VIII, 328-330; İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 36, 42; Câmî, *Nefehat*, s. 54, 65; Şârânî, *et-Tabakât*, I, 52; Münâvî, *el-Kevâkib*, I, 162; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 303; Ma'sûm Ali Şah, *Tarâ'ik*, II, 80, 211, 298; Hasan Yusuflî Eşkûrî, "İbn Semmâk", *DMBİ*, III, 704-705.

MEHMET DEMİRCİ

İBNÜ'S-SERRÂC

(ابن السراج)

Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî
b. Sehl el-Bağdâdî
(ö. 316/929)

Arap dili
ve edebiyatı âlimi, şair.

265 (878) yılı civarında Bağdat'ta doğdu. Babası veya dedesi saraç olduğu için İbnü's-Serrâc künyesiyle tanındı. Çocukluk ve gençlik yıllarını Bağdat'ta geçirdi. Başta dönemin Basra dil mektebi reisi Müberred olmak üzere çeşitli hocalardan nahiv dersleri aldı. Büyük ölçüde etkisinde kaldığı Müberred'in vefatı üzerine nahvi bırakarak mantık ve mûsikîyle ilgilenmeye başladı. Fârâbî'den mantık okudu, kendisi de ona nahiv ilmini öğretti. Hocalarından Zeccâc, nahvi ihmal ettiği için kendisine sitemde bulununca tekrar

nahivle meşgul olmaya başladı. Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, Ebû Said es-Sîrâfî, Ebû Ali el-Kâfî, lugat âlimi Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, Ebû Ali el-Fârisî ve Ali b. İshâ er-Rummânî, İbnü's-Serrâc'ın yetiştirdiği talebeler arasında zikredilebilir. Uzun yıllar Bağdat'ta dil ve edebiyat dersleri veren İbnü's-Serrâc 26 Zilhicce 316'da (9 Şubat 929) vefat etti.

Müberred ve Zeccâc'dan sonra nahiv sahasında döneminin en güçlü siması olarak kabul edilen İbnü's-Serrâc, eserlerinde seleflerinin topladığı Arapça'nın gramerine dair dağınık malzemeyi düzenli bir hale getirmiş, bu sebeple eleştirmenler, "Nahiv ilmi deli (dağınık) idi, onu akıllandıran (derli toplu hale getiren) İbnü's-Serrâc oldu" demişlerdir. Basra dil mektebine bağlı kalan İbnü's-Serrâc'ın diğer bir özelliği de *Kitâbü Sibeveyhi*'den yaptığı nakillerde ve rivayetlerde gösterdiği titizliktir. Aynı zamanda şair olan İbnü's-Serrâc'ın bazı şiirleri kendi eserlerinde ve diğer kaynaklarda yer almaktadır.

Eserleri. 1. el-Uşûl. İbnü's-Serrâc, bu önemli eserinde *Kitâbü Sibeveyhi*'den çıkardığı malzemeyi benzer kural ve konuları bir araya getirmek suretiyle yeni bir tasnife tâbi tutmuştur. Üzerinde şerh, hâşiye, ta'lik ve ihtisar şeklinde birçok çalışma yapılan eser (Sezgin, IX, 84) Abdülhüseyn el-Fetlî tarafından üç cilt halinde neşredilmiştir (Bağdad 1973; Beyrut 1985, 1988). Bu neşir hakkında Muhammed Tâhir el-Himsî ve Ahmed Matar el-Atıyye birer tenkit yazısı kaleme almışlardır (bk. bibl.). Mahmûd Muhammed et-Tanâhî *el-Uşûl*'ün çeşitli indekslerini yaparak *Fehârisü Kitâbi'l-Uşûl li'bni's-Serrâc* adıyla yayımlamıştır (Kahire 1986). İshâ b. Abdülazîz el-Cezûlî, İbn Bâbeşâz, Ebû'l-Hasan İbnü'l-Bâzî ve İbn Mu'tî *el-Uşûl* üzerine birer şerh yazmışlardır. **2. el-Mûceẓ.** Sarf ve nahve dair olan bu eser dil âlimleri arasında büyük rağbet görmüş ve muhtelif çalışmalara konu olmuştur. Kitabı Mustafa eş-Şüveymî ve Bensâlim Dâmercî yayımlamıştır (Beyrut 1965). **3. el-Ârûz** (nşr. Abdülhüseyn el-Fetlî, *Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb*, XV [Bağdad 1972], s. 211-240). **4. İhticâcü'l-kurrâ**. Kıraat ilmi ve tefsirle ilgili olup Abdülhüseyn el-Fetlî tarafından neşredilmiştir (*DMBİ*, III, 672). **5. el-Haṭ (el-Hicâ)**. Arapça kelimelerin imlâları konusunda telif edilen eser, Arapça'da kelimelerin imlâsıyla gramer kuralları arasında sıkı bir ilişki bulunduğundan aynı zamanda